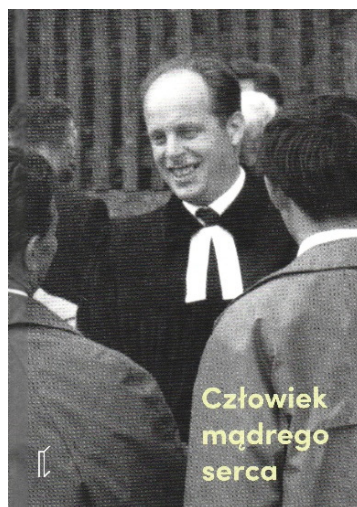

Człowiek mądrego serca.
Zdzisław Tranda: pastor – biskup –
ekumenista,
pod red. Grzegorza Polaka,
Barbary Stahlowej, Hanny Trandy,
 Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa
 2020, ss. 343.

Jubileuszowe księgi pamiątkowe, autobiografie oraz biografie biskupów ewangelickich mają w naszym kraju długą historię. W przypadku tych pierwszych zwykle zawierają one materiały o charakterze naukowym, dedykowane jubilatom, rzadziej traktujące o nich samych¹. Druga grupa publikacji budzi nie tylko zainteresowanie kręgów naukowych, lecz również wielu współwy-

¹ Por. *Ewangelia w nauce i życiu. Księga pamiątkowa wydana celem uczczenia 50-lecia pasterstwa Superintendenta Generalnego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce NPW. Ks. Biskupa D. Juliusza Burschego*, komitet wydawniczy J. Ulrych i in., Warszawa 1935; *Księga jubileuszowa z okazji 70-lecia urodzin ks. prof. dr. Jana Szerudy*, aut. O. Bartel i in., Warszawa 1959; *Kościół i teologia. Praca zbiorowa dla uczczenia sześćdziesięciolecia urodzin ks. biskupa dr. A. Wantuły*, red. W. Benedyktowicz, I. Heintze, Warszawa 1965; *Dosyć masz, gdy masz łaskę moją. Księga pamiątkowa. Praca dedykowana ks. bp. Januszowi Narzyńskiemu*, red. i kor. D. A. Plinta, H. Dominik, Bielsko-Biała 1993; *W służbie wcielonemu Słowu. Księga pamiątkowa z okazji 60. rocznicy urodzin ks. bp. Janowi Szarkowi*, red. Z. Siewak-Sojka, D. A. Plinta, M. Uglorz, Bielsko-Biała 1996; *Misja, muzyka, Mazury. Księga pamiątkowa z okazji 60. urodzin Biskupa Kościoła Janusza Jaguckiego*, komitet red. bp P. Anweiler i in., Bielsko-Biała 2007. Nietypowy charakter posiada publikacja *Sługa Słowa Bożego i Jedności chrześcijan. W 25. rocznicę śmierci ks. Zygmunta Michelisa*, red. M. Czajkowski i in., Warszawa 2003, wydana staraniem kręgów katolickich dla uczczenia zasług dla ruchu ekumenicznego.

znawców zaintrygowanych historią kościelną, której nieraz sami byli świadkami². Trzeba też przyznać, że ta tradycja wykształciła się w Kościele Ewangelicko-Augsburskim, natomiast Kościół Ewangelicko-Reformowany jest wobec swoich duchownych znacznie bardziej powściągliwy³. Tym większe zainteresowanie budzi książka zawierająca prace i wspomnienia odnoszące się do postaci Biskupa-Seniora (czyli biskupa emerytowanego) Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej ks. Zdzisława Trandy i jemu dedykowane. Ks. Tranda urodził się w 1925 r. w Poznaniu. Podczas okupacji niemieckiej jego rodzina została wysiedlona i znalazła się w Radomiu, gdzie także należała do polskiej parafii ewangelicko-augsburskiej. Po ukończeniu studiów teologicznych na Uniwersytecie Warszawskim, w 1952 r. ks. Tranda związał się z parafią reformowaną w Zelowie, tymczasowo dojeżdżał również do Łodzi. Będąc w niepewnej sytuacji finansowej, dorabiał prowadzeniem korepetycji z matematyki. Pozostawał w wieloletnim związku małżeńskim z warszawianką Janiną z domu Bolesławska, z którą miał syna i córkę. Już od lat 50. XX w. angażował się w inicjatywy ekumeniczne w wymiarze krajowym i międzynarodowym. W 1978 r. został wybrany biskupem Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, którym pozostał aż do przejścia na emeryturę w 2002 r., w związku z nową funkcją przeniósł się do Warszawy. W okresie pierwszej „Solidarności” i stanu wojennego wraz z Kościołem jednoznacznie opowiedział się za zaangażowaniem społecznym

² Przykładowo: W. Gastpary, *Biskup Bursche i sprawa polska*, Warszawa 1972; T. Wegener, *Juliusz Bursche – biskup w dobie przełomów*, Bielsko-Biała 2003; *Rodzina Burschów. Opowieści o polskich ewangelikach*, pod red. K. Karskiego i A. Łupienki, Bielsko-Biała 2016; J. Krop, *Ks. dr Andrzej Wantuła. W 25. rocznicę śmierci*, Wisła 2001; *Losy wojenne ks. Andrzeja Wantuły*, oprac. red. B. Żyszkowska, Cieszyn 2005; J. Kłaczek, *Ksiądz biskup Andrzej Wantuła (1905–1976). Biografia*, Toruń 2019. Z gatunku autobiografii: bp J. Szarek, *Niosła mnie radość służby. Wspomnienia z czasów przemian*, Bielsko-Biała 2016, najprawdopodobniej, w pewnym sensie, do tej grupy można zaliczyć wydaną w formie wywiadu-rzeki książkę *Biskup, biskupina, безпеka. Z biskupem Januszem Jaguckim i jego żoną Danutą rozmawia Mariusz Piotrowski*, Giżycko [2015]. Książka bpa Karola Kotuli, *Od marzeń do ich spełnienia. Wspomnienia z lat 1884–1951*, Bielsko-Biała 1998, nie obejmuje lat pełnienia służby biskupiej.

³ Z opracowań z tego stulecia, nie licząc artykułów prasowych, wymienimy B. Tranda, *Postylla*, Warszawa 2006; *Zwykły niezwykły. Pamięci ks. Jerzego Stahla*, red. E. Pokorska, Warszawa 2009. Braki w odniesieniu do czasów dawniejszych znakomicie nadrabia K. Bem, *Słownik biograficzny duchownych ewangelicko-reformowanych. Pastorzy i diakonisy Jednoty Małopolskiej i Jednoty Warszawskiej 1815–1939*, Warszawa 2015.

po stronie opozycji demokratycznej, co stało się przyczyną szczególnej inwigilacji ze strony służb bezpieczeństwa PRL. W latach 1990–1992 był prezesem Polskiej Rady Ekumenicznej. Duchownymi byli również jego brat ks. Bogdan Tranda i bratanek ks. Lech Tranda.

Mimo zasług Jubilata droga realizacji pomysłu wydawniczego, mającego na celu uhonorowanie osoby ks. Trandy, nie była prosta. W 2014 r., by złożyć z książką na 90-lecie urodzin, wielkim nakładem pracy przygotowano 40 tekstów, ale całe przedsięwzięcie nie powiodło się. Do sprawy powrócono po pięciu latach w rozszerzonym składzie redakcyjnym wraz z wydawcą o znaczącym dorobku edytorskim w dziedzinie historii i teologii ewangelicko-reformowanej – oficyną naukową Semper. Dzięki dofinansowaniu Parafii Reformowanej w Warszawie, Polskiej Rady Ekumenicznej, Konsystorza i Stowarzyszenia DEOrecordings pomysł został zrealizowany, chociaż bez aktualizacji tekstów, na 95-lecie urodzin Jubilata, o czym informuje *Słowo od Wydawcy*. Za sprawą obfitości materiału zawartego w książce otrzymujemy wielowymiarowy wizerunek Biskupa, mimo że nie jest to klasyczna biografia. Wielowątkowość to jeszcze nie synteza, do wniosków natury ogólnej wnikliwy czytelnik musi dochodzić sam. Autorami są współwyznawcy i współpracownicy kościelni, goście ekumeniczni, rodzina, do głosu (dosłownie!) dochodzi również Jubilat. W książce odnajdziemy teksty króciutkie i dłuższe, od laudacji po wspomnienia, opracowania i rozmyślenia. Przy takiej koncepcji, pewne myśli, fakty i anegdoty muszą się powtarzać, chociaż nie są tak samo odbierane. Oczywiście jest, że mają jednoznacznie pozytywny i, z reguły, bardzo osobisty i ciepły wydźwięk, ale powracające motywy przewodnie świadczą o tym, że nie jest to rytualna wymiana okolicznościowych uprzejmości.

O życiu i zasługach Biskupa mówi *Słowo wstępne prezesa Polskiej Rady Ekumenicznej arcybiskupa Jeremiasza*, ordynariusza prawosławnej diecezji wrocławsko-szczecińskiej, profesora i rektora Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej. *Żywot człowieka uczciwego* przedstawia córka, dr Hanna Tranda, pracownik naukowy ChAT, członkini Prezydium Synodu Kościoła. Przypomina o galicyjskich korzeniach rodziny ojca ks. Trandy i holenderskim pochodzeniu rodziny matki, związanej z podkaliskim Opatówkiem, o związanym z harcerstwem dzieciństwem i wczesnej młodości, o trudnej rzeczywistości okupacyjnej. Także o niełatwych początkach pracy w Zelowie. Tamten czas, to również początek zagranicznych podróży ekumenicznych o zasięgu bliskim i dalekim, stwarzających okazje do nawiązywania trwałych kontaktów i do refleksji. Pozostali au-

torzy tekstów zostali zaprezentowani w kolejności alfabetycznej. *Meldunek pułkownika* Andrzeja W. Bajeńskiego, biskupa naczelnego Kościoła Chrystusowego, to krótkie i niepozabawione humoru wspomnienie z działalności młodzieżowej w niełatwych latach 80. XX w. Tolerancję i pozytywne zaangażowanie, wsparcie dla Stowarzyszenia Pokoju i Pojednania „EFFATHA” podkreśla, katoliczka, Danuta Baszkowska w tekście pod wiele mówiącym tytułem *Mój mistrz, mój biskup*, w podobnym duchu wypowiada się red. Halina Bortnowska. Witold Brodziński, prezes Konsystorza KER podkreśla siłę modlitwy biskupa i troskę o pojedynczych wiernych. Krzysztof Budzisz przypomina współpracę w ramach Stowarzyszenia DEOrecordings w Wiśle, któremu bp Tranda przewodniczył i jego aktywność na falach Radia CCM w Gliwicach. Warszawianka, Alina Burmajster przywołuje gotowość do współpracy ekumenicznej, siostra przełożona Ewa Cieślar przypomina spotkania w Domu Opieki „Tabita”. Pastor Mirosław Danyś opowiada o znajomości z biskupem, szczególnie ciepło wspominając pobyt na zastępstwie w Zelowie i tamtejsze specyficzne obyczaje żywe jeszcze w latach 70. oraz późniejszą współpracę na rzecz pojednania polsko-niemieckiego. Dominikanin o. Tomasz Dostatni relacjonuje o spotkaniach w Pradze, Poznaniu, Warszawie i współpracy w Lublinie, zaś o laudacji s. Lidii Gottschalk z Dziegielowa wszystko mówi tytuł: *Prowadzony Duchem Świętym*. To zresztą myśl przebijająca w szeregu innych wspomnień. Ks. prof. Leonard Górka z KUL-u, zakonnik – werbista, zwraca uwagę na *odwagę i umiejętność stawiania pytań*. Zaskakujące, przecież od duchownych, do tego biskupów, najczęściej oczekujemy gotowych odpowiedzi. Jest to taktyka twórcza, inspirująco oddziałująca na czytelników. Amerykański duchowny ks. Ralph Hamburger zamieścił ciepłe wspomnienie z czasów niesienia duchowej i materialnej pomocy ludności naszego kraju podczas kryzysu stanu wojennego. Ks. Andreas Hess, reformowany pastor ze Szwajcarii, długoletni współpracownik Jubilata na arenie międzynarodowej, dedykuje biskupowi swoje kazanie, oparte o I Kor 13,8-13. Następca w urzędzie, bp Marek Izdebski podkreśla wsparcie, jakiego doznawał od początku swojej pracy duszpasterskiej, oparcie, jakie znajdowała nowopowstała parafia w Belchatowie. Píše o autorytecie, jakim darzony jest Biskup-Senior, podkreśla otwartość na sprawy konkretnych ludzi i ekumeniczną postawę. Podobne myśli przebijają z tekstu ks. Michała Jabłońskiego, proboszcza ewangelicko-reformowanej parafii warszawskiej. Wspomnienia dr Ewy Józwiak, prezes Synodu KER i redaktorki naczelnej „Jednoty”, sięgają domu dziadka, ks. Jerzego Sachsa, proboszcza parafii luterańskiej w Kaliszu,

gdzie ks. Tranda mógł liczyć na wsparcie w początkach pracy. Prof. Karol Kar-ski omawia wspólne doświadczenia na drodze ekumenizmu, wspomina o krytycyzmie Biskupa wobec postępowania władz PRL-u. Umiejętność budowania pomostów pomiędzy Kościołami znalazła wyraz w przyznaniu ks. Trandzie nagrody *Pontifici* przez Klub Inteligencji Katolickiej w Warszawie w 2012 r. Diakon Janina-Kisza Bruell przypomina ciepłe kontakty rodzinne w Cieszynie i wyraża uznanie za rozważania na falach Radia CCM. Pastor Adam Kleszczyński z Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego pisze o współpracy w Warszawie, w tym w ośrodku Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża, podkreśla takt w kontaktach z ludźmi, skromność, czytelną nawet w urzędowym stroju, wreszcie działalność w wiślańskim Stowarzyszeniu DEOrecordings o profilu medialno-ewangelizacyjnym. Ten ostatni aspekt rozwija inż. Henryk Król, przypominając wsparcie uzyskane w niesprzyjających niezależnym inicjatywom czasach PRL-u, życzliwość, której nie szczędził również w nowej rzeczywistości. Abp Józef Kowalczyk, emerytowany prymas i nuncjusz apostolski, podkreślając taktowne postępowanie, przypomina starania o ekumeniczny przekład Biblii oraz udział w podpisaniu deklaracji siedmiu polskich Kościołów o wzajemnym uznaniu sakramentu Chrztu. Mieczysław Kwiecień, pastor zboru zielonoświątkowego w Warszawie zadedykował Jubilatowi rozważanie nt. I Tym 1,1-17. Współwyznawca, emerytowany duchowny ks. Roman Lipiński sięga pamięcią do parafialnych kolonii letnich sprzed kilkudziesięciu lat i opowiada o trwałym wpływie, jaki wywarło na nim umiejętne postępowanie ich kierownika, ks. Zdzisława Trandy. Niesztampowość Jubilata podkreśla, odwołując się do czasów studiów na ChAT, ks. dr Ireneusz Lukas, natomiast s. diakonisa Irena Morawiec wspomina budującą obecność ks. Trandy i jego rodziny w Ewangelickim Domu Wypoczynkowym w Wapienicy. Wspomnienia z Zelowia sięgające czasów dzieciństwa zapisała Ilona Motylewska. Przebija z nich, znowu, tolerancyjna postawa i życzliwość wobec ludzi, autentyczne zainteresowanie ich losami. Superintendent Kościoła Krajowego Lippe, Gerrit Nolten-smeier przypomina ostrożne początki niemiecko-polskiej współpracy kościelnej i charytatywnej. Rodzinne wspomnienia przywoływane są w opracowaniu Małgorzaty Platajs, wieloletniej dyrektor Towarzystwa Biblijnego w Polsce, wzbogaconym uwagami o dobrym klimacie współpracy. Inicjator powstania tomu, redaktor Grzegorz Polak, katolik, podkreśla odwagę Biskupa, stojącego wobec wyzwań życia politycznego i społecznego schyłkowego okresu PRL-u, wobec konformistycznej postawy niektórych duchownych Kościołów

przynależących do Polskiej Rady Ekumenicznej, oraz otwartość wobec środowisk katolickich. Wiera Pospiszył w relacji o czasach zelowskich podkreśla szacunek dla czeskich tradycji zboru. Przypomina społeczną działalność księdza, między innymi czytanie opowiadań w lokalnym radiowęźle, intensywną pracę z młodzieżą oraz działania integrujące parafian w mało sprzyjających czasach. Służbowe i prywatne wspomnienia łączą się w relacji Biruty Przewłockiej-Pachnik, byłej przewodniczącej Konsystorza i prezes Diakonii KER. Obszerna laudacja ks. superintendenta naczelnego ks. Edwarda Puśleckiego, metodysty, zawierająca wiele cennych spostrzeżeń, przypomina o medalu *Polonia Mater Nostra Est*, nadanym w 2002 r. za wspieranie Polonii zagranicznej. Siostra Maria Krystyna Rottenberg, ze Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża, podkreśla galicyjskie wątki biografii braci Trandów, zasługi dla warszawskiej ekumenii i umiejętność dyplomatycznego rozwiązywania problemów. Działalność w ekumenicznej Fundacji „Samaritanus”, dedykowanej problemom ludzi starszych, przybliży Anna Sobocińska. Barbara Stahlowa przywołuje stanowisko Jubilata zajmowane na temat aktualnych kwestii społecznych. Inż. Jarosław Stejskał z Łodzi przypomina czesko-braterskie tradycje, podtrzymywane również przez ks. Trandę, czego symbolicznym uwieńczeniem stało się nadanie mu tytułu honorowego obywatela gminy Żelów w 2007 r. Inż. Jerzy Swoboda wspomina niemal siedemdziesięcioletni okres znajomości z Jubilatą w Żelowie i w czasach warszawskich. Długotrwałość kontaktów na niwie prywatnej i oficjalnej podkreśla też luterkański biskup Jan Szarek. Pełne serdeczności impresje z długoletniej znajomości i współpracy w Konsystorzu zapisał prof. Jarosław Świdorski. Bratanek Biskupa, Krzysztof Tranda, architekt, z poczuciem humoru przedstawia migawki ze spotkań w Polsce, we Francji i Szwajcarii. Ten wątek rozwija Hans Treichler z Locarno, działacz szwajcarskiego Błękitnego Krzyża. Laudacja Jana Turnaua z przyznania przez KIK nagrody *Pontifici* przywołuje raz jeszcze postawę Kościoła Reformowanego i jego biskupa wobec totalitarnej władzy. Dając wyraz uznaniu, nazywa ks. Trandę *arcy-biskupem seniorem*. Kuzynka Jubilata, Agnieszka Wende-Wünsche, cofa się myślą do przeżyć okupacyjnych, z którymi wiąże się obecność braci Trandów, powojenne pobyty na kościelnych obozach letnich i kontakty rodzinne, w tym kapitalną charakterystykę babci ze strony matki, Wacławy z Kindlerów Essers. Ekumeniczne kontakty reformowano-baptystyczne wspomina prezbiter Konstanty Wiazowski. Ks. Adam Zelga z rzymskokatolickiej parafii na Ursynowie, wracając pamięcią do pierwszych kontaktów

z bpem Trandą, zwraca uwagę na jego pozytywne cechy charakteru i przywołuje serdeczne kontakty z bratankami Jubilata, ks. Lechem Trandą i architektem Krzysztofem Trandą. Sens wypowiedzi prof. Tadeusza J. Zielińskiego, prorektora ChAT, baptysty, oddaje tytuł: *Biskup bez koloratki*, po raz kolejny podkreślający skromność i brak dystansu. Zwraca uwagę na działalność publicystyczną, w której Biskup-Senior nie stroni od nietatwych tematów. Wreszcie Włodzimierz Zuzga, dyrektor Wydawnictwa Naukowego Semper, przypomina, że wbrew obiegujwej prawdzie również w życiu kościelnym bywają ludzie niezastąpieni, których autorytetu może brakować.

Bardzo interesujące są aneksy do omawianej pozycji. Pierwszy, to wspomnienia braci Edwarda i Zdzisława Trandów z okresu kampanii wrześniowej 1939 r. Jako małoletni mieli do wypełnienia zadania w ramach harcerskiej służby sanitarnej, przemierzali, pośród wojennego zamętu, drogę z Poznania aż do Łucka i z powrotem. Aneks 2. zawiera relację Biskupa z czasów PRL-u, zatytułowaną wymownie *Moje przeboje z UB i SB*. Już w 1948 r. na dwa tygodnie bp. Tranda znalazł się w lochach radomskiego Urzędu Bezpieczeństwa, jak się okazało przez pomyłkę. Opisuje próby werbunku przez SB podejmowane w Zelowie, a także w związku z wyborem na biskupa. Niekiedy te uciążliwe kontakty nabierały charakteru groteskowego, oczywiście patrząc z dzisiejszego punktu widzenia. Jest to ważne świadectwo epoki, zaczerpnięte z pierwszej ręki, zwłaszcza, że nie każdy znajdował w sobie dość siły, by odmawiać.

Publikację wzbogacają fotografie i dokumenty ze zbiorów urzędowych i prywatnych, ilustrujące okres wczesnego dzieciństwa, spędzonego w Poznaniu, wiek dojrzałości aż do czasu terażniejszego. Fotografie, które znalazły się w książce, dokumentują nie tylko oficjalne uroczystości, w których uczestniczył bp Tranda, ale również sytuacje o charakterze osobistym, wręcz intymnym, m. in. z pobytu w szpitalu. Jak przystało na solidne Wydawnictwo Semper, znalazł się też w książce użyteczny indeks osobowy. Duchowość ks. bpa Zdzisława Trandy można poznać bliżej, niejako z pierwszej ręki, dzięki załączonej płycie CD z obszernym wyborem rozważań biblijnych, wygłoszonych przez niego w Radio CCM w latach 2008–2015. Czego brakuje, to bibliografii prac Jubilata i Jemu poświęconych. Nie wszystkie tematy doczekały się rozwinięcia, ale nie taki był cel publikacji. Z pewnością jednak lektura żywego, wielowątkowego dzieła opracowanego i przygotowanego przez przyjaciół świadczy, że tytuł zaczerpnięty z *Przypowieści Salomona* 10,8 został przywołany trafnie.

Jerzy Domasłowski